

# Cultuurparticipatie en maatschappelijk kwetsbare groepen

**Ine Vos** *in opdracht van CultuurNet Vlaanderen.*

*In nauw overleg en samenwerking met Kunst en Democratie.*

**Een proeve van scherpstelling, december 2003**

## **Colofon**

Opdracht: CultuurNet Vlaanderen, i.s.m. Kunst en Democratie

Redactie: CultuurNet Vlaanderen en Kunst en Democratie

Eindredactie: Rik Vanmolkot

Coördinatie: CultuurNet Vlaanderen en Kunst en Democratie

Vormgeving en foto cover: Van Looveren & Gobert

Foto auteur: Phile Deprez

Drukwerk: Drukkerij Lannoo

Publicatiedatum: december 2003

Nr wettelijk depot: D 2003/9728/9

Verantwoordelijke uitgever: Toon Berckmoes, Arenbergstraat 1d, 1000 Brussel

Met de steun van de Vlaamse Gemeenschap

## Leeswijzer

**'Niet willen deelnemen is een keuze, niet kunnen deelnemen is uitsluiting'<sup>1</sup>.**

CultuurNet Vlaanderen en Kunst en Democratie willen met deze publicatie een antwoord formuleren op de vraag: **hoe gaat men in Vlaanderen om met cultuurparticipatie van maatschappelijk kwetsbare groepen?**

In het Vlaamse culturele en welzijnslandschap wordt er steeds meer aandacht besteed aan publieksbemiddeling, sociaal-artistieke praktijk, toeleiding naar het cultuuraanbod en maatschappelijk kwetsbare groepen. Zowel door instellingen en organisaties als door het beleid.

Deze tekst biedt een stand van zaken op vlak van theorie en visie, methodieken, praktijkvoorbeelden en beleid:

- Welke inzichten inspireren? Welke **theoretische standpunten** schragen de aanpak?
- Welke **methodieken** worden gebruikt? Is er een verschuiving waar te nemen? Wie zijn de pioniers en wat is er van geworden? Worden verschillende doelgroepen ook verschillend benaderd?
- Welke **praktijkvoorbeelden** inspireren, geven een zicht op randvoorwaarden en mogelijke valkuilen?
- Welke **beleidsmaatregelen** zijn er binnen de verschillende beleidsdomeinen de laatste jaren genomen? Welke principes beïnvloeden het beleid? En hoe beïnvloedt dat beleid op zijn beurt vorming en ontwikkeling van het veld?

Het **eerste deel** van dit cahier bestaat uit een **overzichtstekst** waarin een aantal ontwikkelingen en verschuivingen worden aangekaart. Het **tweede deel** bevat bijkomend **lees- en werkmateriaal**, dat toelaat verder over de problematiek te reflecteren.

---

1. HAESSENDONCKX, Chris (2001), *Recht op Cultuur: drempels die mensen in armoede belemmeren in hun culturele participatie*. Nota in opdracht van DSO/ Cultuurcel van de stad Antwerpen. Antwerpen: vzw Recht-Op, p.3.

Zowel binnen de sociale als de culturele sector bestaat er reeds heel wat ervaring en expertise over cultuurparticipatie en maatschappelijk kwetsbare groepen. Maar tegelijkertijd is er grote nood aan uitwisseling van informatie binnen en tussen die sectoren. Met deze publicatie willen CultuurNet Vlaanderen en Kunst en Democratie het bestaande materiaal in Vlaanderen inventariseren en de betrokkenen dynamiseren. Dit zijn alle bemiddelaars die in de culturele en de sociale sector op een of andere manier te maken hebben met de thematiek van cultuurparticipatie en maatschappelijk kwetsbare groepen, de praktijkwerkers dus.

Naast de verspreiding van het verzamelde materiaal via de Praktijkreeks van CultuurNet Vlaanderen en via publicaties van Kunst & Democratie is extra informatie te vinden op de sites van CultuurNet Vlaanderen [www.cultuurnet.be](http://www.cultuurnet.be) en Kunst en Democratie [www.cdkc.be](http://www.cdkc.be), rubriek [publicaties](#). Op [www.cultuurnet.be](http://www.cultuurnet.be) is een heuse mini-site gemaakt over dit thema. Je vindt er een heleboel bijkomende en verdiepende informatie (met updates, activiteiten, downloads, links, ...). Ook is er de gelegenheid om praktijkervaringen en inzichten uit te wisselen met collega's. [Ga naar www.cultuurnet.be en klik op kenniscentrum cultuurcommunicatie, thema maatschappelijk kwetsbare groepen.](#)

De opdracht werd uitgevoerd door Ine Vos, onder begeleiding van Piet Forger (CultuurNet Vlaanderen), Ivo Janssens en Marijke Leye (Kunst en Democratie).

Extra feedback - waarvoor dank – kwam van Toon Berckmoes (CultuurNet Vlaanderen), Rik Vanmolkot (Kunst en Democratie, Koning Boudewijnstichting), Bruno Verbergt (Kunst en Democratie, Antwerpen Open), Marc Van Mechelen (Cultuur Lokaal), Marijke Pruyt (Artevelde Hogeschool), Rudi Laermans (Centrum voor Cultuursociologie, KULeuven), Jan Maris (APGA) en Marie Van Looveren (Sociale en culturele agogiek, VUB).

Deel 1

# Overzichtstekst



# 1 Vier uitgangspunten

## 1.1 Cultuur: een recht voor iedereen

Sinds 1994 formuleert artikel 23 van de Belgische Grondwet<sup>2</sup> het als volgt:

*Ieder heeft het recht een menswaardig leven te leiden. Daartoe waarborgen de wet, het decreet of de in artikel 134 bedoelde regel, rekening houdend met de overeenkomstige plichten, de economische, sociale en culturele rechten, waarvan ze de voorwaarden voor de uitoefening bepalen. Die rechten omvatten inzonderheid:*

*1 het recht op arbeid en op de vrije keuze van beroepsarbeid in het raam van een algemeen werkgelegenheidsbeleid dat onder meer gericht is op het waarborgen van een zo hoog en stabiel mogelijk werkgelegenheidspeil, het recht op billijke arbeidsvoorwaarden en een billijke beloning, alsmede het recht op informatie, overleg en collectief onderhandelen;*

*2 het recht op sociale zekerheid, bescherming van de gezondheid en sociale, geneeskundige en juridische bijstand;*

*3 het recht op een behoorlijke huisvesting;*

*4 het recht op de bescherming van een gezond leefmilieu;*

*5 het recht op culturele en maatschappelijke ontplooiing.*

Bij dat laatste bedenken we onmiddellijk: gaan we niet te vaak uit van de evidentie, met name van de dominante visie op cultuur door 'de middengroep'?

---

2. Gecoördineerde tekst 17 februari 1994

## 1.2 **Cultuurrealisme**

Bij cultuur spelen participatie en emancipatie een belangrijke rol. Zeker, maar daarom verwachten we van cultuur niet alle heil. Die – cultuurrealistische - opvatting houdt het midden tussen cultuurrelativisme en cultuuridealisme.

Cultuurrelativisten gaan er van uit dat cultuur gebonden is aan een sociale groep of klasse, en niet zonder meer overdraagbaar is. Ze vinden alle cultuurvormen gelijkwaardig, en stellen dat er geen normatieve uitspraken kunnen gedaan worden over eventuele kwaliteitsverschillen tussen een 'hoge' en een 'lage' cultuur<sup>3</sup>.

Cultuuridealisme houdt in dat er in de lagere sociale milieus sprake is van een gebrek aan kunst en cultuur<sup>4</sup>. Om op een volwaardige manier te participeren moet je op de hoogte zijn van beschikbare alternatieven. De overheid krijgt van cultuuridealisten dan ook de taak om de culturele kennis van mensen uit de lagere sociale milieus te vergroten.

De opvatting die zich tussen de twee bevindt, het cultuurrealisme, stelt dat de productie van kunst- en cultuurproducten dan wel gebonden mag zijn aan een bepaalde maatschappelijke groep, maar dat de consumptie ervan dat veel minder is: er zijn geen twee gescheiden publieken, een voor kunst en een voor massacultuur. De deelname van het geïnteresseerde publiek moet bevorderd worden, maar niet iedereen hoeft voor de kunst te worden gewonnen<sup>5</sup>.

---

3. Boorsma, M. (1998), Marketing van theater en andere kunsten. Amsterdam: Boekman-stichting, p.29.

4. Boorsma, M. (1998), o.c., p.29.

5. Boorsma, M. (1998), o.c., p.29.



## 1.3 Cultuurparticipatie heeft positieve effecten

Er wordt veel gesproken over effecten van verhoging, verbreding, verdieping en vernieuwing van cultuurparticipatie, maar we staan onvoldoende stil bij de **waarom-vraag**.

We stellen dus dat cultuurparticipatie positieve effecten heeft op een aantal verschillende terreinen. Brits onderzoek (1995-1997) wees uit dat participatie een positieve impact heeft op persoonlijke ontwikkeling, sociale cohesie, gemeenschapsvorming en zelfdeterminatie, lokaal imago en lokale identiteit, verbeelding en visie, gezondheid en welzijn<sup>6</sup>.

We keren de vraag dus om en vragen ons af hoe we die positieve effecten kunnen bereiken. En dan merken we dat cultuurparticipatie zeker niet de enige piste is.

Het is dus nodig een brede kijk te bewaren op het participatiedebat en op kwalitatief hoogstaande en zinvolle tijdsbesteding, zonder daarom cultuurparticipatie als focus uit het oog te verliezen: er worden in Vlaanderen niet enkel inspanningen geleverd om de cultuurparticipatie – in het algemeen, en van maatschappelijk kwetsbare groepen in het bijzonder – te bevorderen, maar er wordt b.v. ook aandacht besteed aan vakantieparticipatie van mensen die het moeilijk hebben om op vakantie te gaan<sup>7</sup>.

Cultuurparticipatie moet dus binnen het bredere kader van maatschappelijke participatie en emancipatie geplaatst worden. Het gaat daarbij niet over cultuur óf onderwijs óf huisvesting, maar wel over cultuur als een van de domeinen om participatie en emancipatie te bevorderen. Die verschillende domeinen mogen trouwens niet gescheiden van elkaar opereren: cross-overs kunnen ervoor zorgen dat er kruisbestuiving ontstaat, waardoor iedereen kan voortbouwen op elders opgedane ervaring.

---

6. Matarasso, F. (1997), *Use or Ornament? The Social Impact of Participation in the Arts*, Stroud: Comedia.

7. Daarvoor is in 2001 een aparte dienst binnen Toerisme Vlaanderen opgericht, het 'Steunpunt Vakantieparticipatie', waarvan de werking een initiatief is binnen het nieuwe beleidsplan 'Toerisme voor allen'. Voor meer informatie: zie [www.toerismevlaanderen.be](http://www.toerismevlaanderen.be).

## 1.4 Iedereen heeft cultuur

Mensen vragen niet in de eerste plaats om aan cultuur te participeren maar vragen prioritair naar erkenning van het feit dat 'alle mensen cultuur zijn en cultuur hebben'<sup>8</sup>.

We gaan in tegen de opvatting 'Wij' hebben cultuur, en 'zij' niet, waarbij 'zij' een zeer brede invulling kan krijgen, maar vaak staat voor mensen in armoede, mensen van lagere sociale klassen.

Walter van den Broeck stelt het zo<sup>9</sup>:

*'Wij vinden dat armen er baat bij hebben als zij met cultuur in contact worden gebracht. Laten we dat even analyseren.*

*Wij gaan er dus vanuit dat er armen bestaan. Terecht? Terecht!*

*Wij gaan er ook vanuit dat er cultuur bestaat. Terecht? Terecht!*

*We gaan er ook vanuit dat de armen momenteel haast of helemaal NIET met cultuur in contact komen. Terecht? Euh... neen. De armen staan net als alle andere bevolkingsgroepen van 's morgens tot diep in de nacht online in verbinding met de door ieder weldenkend mens gemaakte maar helaas wel degelijk DOMINANTE cultuur.' Armen spiegelen zich doorgaans niet aan de culturele burgerij en zitten dus niet te popelen om naar iets gesubsidieerds te gaan kijken. Zij spiegelen zich wel aan (...) het reclamewezen, dat ons voorspiegelt dat alleen kopen gelukkig maakt.*

*Maar die cultuur bedoelen wij natuurlijk niet. Als wij cultuur zeggen bedoelen we ONZE cultuur die van de opera, de kunsttentoonstelling, de concertzaal, kortom die cultuur die zonder subsidies allang van de aardbodem zou zijn verdwenen.*

---

8. Janssens, I. (2003) *Participatie. Naar een beredeneerde utopie?* Brussel: Kunst en Democratie, p.19-20.

9. van den Broeck, W., Over armen en cultuur. In: *Momenten*, november 2001, p.2-4.

*Wij gaan er ook vanuit dat armen beter worden van ONZE cultuur. Terecht? Ik zou daar geen vergif op durven innemen<sup>10</sup>.*

De groep St.-Gillis van de Beweging ATD Vierde Wereld formuleert het in het Algemeen Verslag van de Armoede als volgt:

*'Elke sociale of etnische groep draagt bij tot de cultuur van de samenleving, vanuit zijn eigen rijkdom die voortkomt uit de eigen ervaring, uit eigen traditie of geschiedenis'<sup>11</sup>*

---

10. van den Broeck, o.c., p.2-3.

11. Algemeen Verslag over de Armoede (1995), Brussel: Koning Boudewijnstichting, p.299.

## Enkele vaststellingen

### 2.1 **Het Algemeen Verslag over de Armoede: bijna tien jaar later nog steeds actueel**

De overheid begon eind jaren '80 aandacht te hebben voor armoede. De eerste mijlpaal kwam er in 1994, met de publicatie van het Algemeen Verslag over de Armoede door de Koning Boudewijnstichting<sup>12</sup>.

Dat rapport zorgde voor een heuse ommekeer in het Vlaamse landschap van armoedebestrijding, onder meer op vlak van omgang met cultuur. Voor het eerst werden mensen in armoede zélf geraadpleegd met betrekking tot hun visie op cultuurparticipatie.

De bedenkingen en aanbevelingen die in 1994 geformuleerd werden, zijn in 2003 nog steeds actueel. De bevindingen van toen leidden in de beide betrokken sectoren – de culturele en de sociale sector – tot heel wat initiatieven<sup>13</sup>.

### 2.2 **Over klacht en kracht**

Toch hebben al die acties niet tot een grootschalige mentaliteitswijziging in Vlaanderen geleid. Cultuur mag dan wel een recht zijn voor iedereen, deelname van maatschappelijk kwetsbare groepen aan cultuur is blijkbaar niet altijd even vanzelf-

---

12. Algemeen Verslag over de Armoede (1995), Koning Boudewijnstichting, Brussel.

13. Hier verwijzen we onder meer naar de twee projectoproepen van de Koning Boudewijnstichting i.s.m. Kunst en Democratie in 1996 en 1998, naar de opname van sociaal-artistieke projecten in de programmering van Brussel 2000, en naar het project 'Participatieverhoging' dat gedragen wordt door Welzijnschakels.

sprekend, noch in de culturele sector, noch in de sociale. Het valt ook op dat concepten die in de culturele wereld vanzelfsprekend zijn, niet altijd gedeeld worden door bemiddelaars in de sociale sector, en omgekeerd. De aanpak van beide sectoren verschilt.

Een voorbeeld.

In de welzijnssector worden mensen eerder benaderd vanuit een '**klacht**-positie', waarbij maatschappelijk kwetsbare groepen vaak in hun probleemsituatie benaderd worden. Het gaat daarbij meestal over andere aspecten dan culturele.

In de culturele sector gaat het sowieso niet in eerste instantie over maatschappelijk kwetsbare groepen. Daar zijn het niet zozeer de verschillende specifieke doelgroepen die centraal staan, maar veeleer het culturele/artistische product. Wanneer er toch op maatschappelijk kwetsbare groepen gefocust wordt, gaat het veelal om sociaal-artistische projecten, die de maatschappelijk kwetsbare groepen eerder benaderen vanuit een '**kracht**-positie'. Kwaliteiten van mensen staan voorop, ze worden niet vanuit hun probleemsituatie bekeken. Dat laat toe te focussen op het positieve, en zo worden competenties van mensen gestimuleerd, worden hun keuzemogelijkheden vergroot.

Concepten, inzichten en werkwijzen die in een sector vanzelfsprekend zijn, worden dus niet noodzakelijk gedeeld door bemiddelaars in een andere sector, en omgekeerd. Bovendien staat men in de sociale sector vaak argwanend tegenover een samenwerking met de culturele sector uit angst dat er te weinig rekening wordt gehouden met de deelnemers en dat de artistieke benadering de overhand krijgt. De culturele sector ziet er op zijn beurt met argusogen op toe dat de artistieke benadering niet onderdoet voor de sociale...<sup>14</sup>.

---

14. Van Looveren, Marie, Emancipatie van de smaak. Cultuurparticipatie via sociaal-artistische projecten. in: *Boekmancahier*, 54, dec 2002, p.449.

## 2.3 **Tijd voor actie dus, en voor duidelijkheid...**

De culturele en de sociale sector moeten bijgevolg gedynamiseerd worden. Onze vier uitgangspunten (recht op cultuur, cultuurrealisme, positieve impact van cultuurparticipatie en het feit dat iedereen cultuur heeft) zijn relevant voor beide sectoren, die er weliswaar een andere aanpak op nahouden. Het is nuttig een aantal concepten en begrippen te definiëren en op een rijtje te zetten om zo een kruisbestuiving te bewerkstelligen: cultuurparticipatie, maatschappelijk kwetsbare groepen, (kans)armoede, publieksbemiddeling, sociaal-artistieke praktijk, toeleiding, toegankelijkheid, ... allemaal termen die vaak in de mond genomen worden, maar daarom niet duidelijk zijn voor de betrokkenen. Dat doen we hierna (3-5).

## 3

# Over armoede, maatschappelijke kwetsbaarheid en culturele armoede

## 3.1 Maatschappelijk kwetsbare groepen

We gebruiken de volgende formulering voor **maatschappelijk kwetsbare groepen**<sup>15</sup>: *'alle groepen die zich op één of andere manier in een kwetsbare positie bevinden, zij het omwille van financiële, lichamelijke, sociale en andere redenen.'*

Bij **doelgroepen** wordt er vaak een verschil gemaakt tussen cultuurparticipatie van de middengroep enerzijds en van maatschappelijk kwetsbare groepen anderzijds. Cultuurparticipatie van de middengroep wordt eerder 'vanzelfsprekend' beschouwd<sup>16</sup>, terwijl het voor maatschappelijk kwetsbare groepen moeilijker lijkt om aan cultuurparticipatie te doen. 'Moeilijker' omwille van het feit dat een aantal vanzelfsprekendheden voor hen niet gelden.

Binnen specifiek kwetsbare doelgroepen – zoals allochtonen, senioren, mensen met een lichamelijke of verstandelijke handicap, gedetineerden, ... – hebben we vooral aandacht voor mensen met een laag inkomen.

---

15. In het Algemeen Verslag over de Armoede vinden we volgende opsomming: arme gezinnen, slecht begeleide 'randgroepjongeren', alleenstaande vrouwen, vergeten bejaarden (p.16).

16. Dat wil niet zeggen dat de middengroep – of het 'middenveld' – daarom ook massaal participeert. Die discussie zou ons afleiden van ons opzet, vandaar dat we er niet dieper op ingaan.

Belangrijk om weten is dat we maatschappelijk kwetsbare groepen niet als een aparte groep beschouwen, maar eerder vertrekken van het standpunt dat zij voor ons een soort 'monitor' zijn. De drempels die zij vaststellen, gelden niet enkel voor hen, maar ook voor anderen. Zo onderkennen we algemene mechanismen, die ook gelden voor andere groepen, maar misschien minder expliciet en meer diffuus, b.v. omdat er geen bemiddelaars zijn die voor die specifieke groep opkomen. Of omdat het gaat om niet-georganiseerden. Voor mensen met een laag inkomen<sup>17</sup> en mensen met een handicap,... bestaat die vertegenwoordiging, die bemiddeling wel, voor andere groepen (misschien) niet. De algemene mechanismen gelden ook voor hen, maar er wordt minder over gecommuniceerd.

## 3.2 Armoede

We vinden het nuttig om ook op het begrip 'armoede' in te zoomen.

Armoede is geen statische toestand van gebrek aan financiële middelen, maar 'een netwerk van sociale uitsluiting dat zich uitstrekt over meerdere gebieden van het individuele en collectieve bestaan'<sup>18</sup>, een 'wisselend samenspel van achterstellingen op verschillende terreinen tegelijkertijd'<sup>19</sup>. Armoede is dus niet eendimensionaal financieel, maar heeft **vele aspecten**.

---

17. Er zijn bijvoorbeeld 6 criteria waaraan verenigingen moeten beantwoorden als 'vereniging waar armen het woorden nemen': armen verenigen zich; zelforganisatie; armen nemen zelf het woord; maatschappelijke emancipatie van armen; structuren veranderen; de dialoog met de samenleving en het beleid aangaan; de armsten voortdurend zoeken (*Haalbare cultuur. Cultuur voor iedereen* (2002), Antwerpen: APGA & VFA, p.9).

18. Vranken, Jan (2001) 'Geen samenleving zonder uitsluiting?': in: Vranken, J., Geldof D., Van Menxel, G., Van Ouytsel, J. (2001), *Armoede en sociale uitsluiting Jaarboek 2001*. Leuven: Acco, p.43.

19. *Haalbare cultuur voor iedereen. Dossier cultuur* (2002), Antwerpen: Antwerps Platform van Generatiearmen, p.13.



Armoede is in onze westerse samenleving ook **relatief**: men is arm in vergelijking met de gemiddelde levenswijze en levensstandaard van een samenleving. Armoede is een **gradueel** fenomeen: de term heeft betrekking op zeer uiteenlopende bevolkingsgroepen. Deleeck onderscheidt drie groepen armen: de 'bestaansonzekereren' leven in een financieel moeilijke situatie, de 'echte armen' leven in financieel ontoereikende omstandigheden en de 'infra-marginalen' zijn volkomen uitgesloten van het maatschappelijke bestaan, zoals b.v. daklozen<sup>20</sup>.

Armoede bij ons is ook een structureel probleem. Een verklaring voor armoede kan niet enkel gezocht worden in attitudes en gedragspatronen van de armen zelf, maar ook in de structurele inrichting van de maatschappij, zowel op economisch, sociaal als cultureel vlak<sup>21</sup>.

### 3.3 Culturele armoede

Benaderen we armoede cultureel, dan kunnen we het volgende stellen: **culturele armoede** is een centraal element in de sociale uitsluiting en treedt op wanneer de aanwezige drempels mensen niet enkel verhinderen deel te nemen aan het culturele leven, maar ook hindernissen vormen voor de persoonlijke ontwikkeling.

Deelname aan het culturele leven lijkt voor de meeste buitenstaanders de laatste zorg van mensen in armoede, een dimensie die kan toegevoegd worden als andere basisbehoeften vervuld zijn: een 'luxe', de zgn. 'bovenste laag' in de behoeftepiramide van Maslow (er moet aan de onderste lagen van de behoeften voldaan worden

---

20. Van Looveren, Marie (2001), *Sociaal-artistieke projecten*.

Genese van een nieuwsoortig werk. Onuitgegeven eindverhandeling. Brussel: VUB, p.4.

21. Van Looveren, Marie (1999), *Cultuurparticipatie voor iedereen!! Het Vlaams cultuurbeleid gewogen op zijn aandacht voor achtergestelde groepen*. in: Persoon en Gemeenschap, tijdschrift voor opvoeding en onderwijs. Jrg.53, mei-juni 2001, p381.

vooraleer te kunnen 'opstijgen'<sup>22</sup>). Mensen in armoede zelf ervaren dat anders: 'Omdat de culturele armoede alle aspecten van het leven beïnvloedt, en er zelfs de essentie van vormt, leidt ze tot **een meer verregaande vorm van uitsluiting dan de economische armoede**'<sup>23</sup>.

---

22. Van Looveren, Marie (2001), o.c., p.5.

23. Algemeen Verslag over de Armoede (1994), Brussel: Koning Boudewijinstichting, p.295.

## 4.1 Vijf 'determinanten'

Uit onderzoek in Nederland komen 5 determinanten van cultureel gedrag naar voren<sup>24</sup>. **Culturele competentie** hangt samen met opleiding en vorming. Hoe complexer het aanbod, hoe meer kennis wordt verondersteld en hoe groter het belang van de capaciteit om culturele informatie te verwerken<sup>25</sup>. Niet alleen opleiding, maar ook het milieu van herkomst speelt daarbij een rol: wie uit een cultuurrijk milieu komt zal vaker hoger onderwijs volgen en zal ook meer geïnteresseerd zijn in kunst<sup>26</sup>. Een derde factor is de culturele kennis en ervaring die je opdoet door deelname aan cultuuractiviteiten.

Het **streven naar sociale waardering** heeft te maken met het sociale netwerk: naarmate je sociale omgeving meer waardering toont voor cultuurparticipatie, zal je actiever zijn op cultureel vlak.

Ook de **beschikbare tijd** heeft invloed op cultuurparticipatie: 'naarmate iemand het drukker heeft, wordt het moeilijker om cultureel actief te zijn'<sup>27</sup>. Het gaat niet enkel over de hoeveelheid tijd, maar ook over de momenten waarop tijd beschikbaar is.

**Financiële bestedingsruimte** is ook een bepalende factor. 'Hoe meer geld men ter beschikking heeft, hoe meer men aan cultuur zal deelnemen' klopt niet volledig, omdat naarmate iemand zich financieel meer kan veroorloven, die persoon er eerder een materiële dan een culturele leefstijl zal op na houden<sup>28</sup>.

---

24. Voor dit overzicht baseren we ons op: De Brabander, G. (1998), *De muzen nodigen uit!? Marketing in de cultuursector*. Brussel: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, p.31-42.

25. Bevers, geciteerd in: De Brabander, G. (1998), o.c., p.32.

26. Laermans, geciteerd in: De Brabander, G. (1998), o.c., p.33.

27. Bevers, geciteerd in: De Brabander, G. (1998), o.c., p.37.

28. Vranken, geciteerd in: De Brabander, G. (1998), o.c., p.39.

**Ruimtelijke aspecten** tenslotte kunnen een laatste bepalende factor: zijn bereik van het aanbod en de mobiliteit van het publiek.

## 4.2 Negen drempels met twee kanttekeningen

Elke factor die invloed heeft op cultuurparticipatie heeft ook een schaduwzijde. Chris Haesendonckx van vzw Recht-Op in Antwerpen - biedt naar aanleiding van het project 'Een paar apart' in Antwerpen - een overzicht van negen drempels i.v.m. cultuurdeelnemers, specifiek voor mensen in armoede<sup>29</sup>. Ze maakt een onderscheid tussen twee soorten: **technisch-praktische en onderliggende belemmeringen**<sup>30</sup>.

### Technisch-praktische drempels

**Informatie** wijst erop dat het aanbod aan culturele activiteiten onvoldoende bekend is. Er kunnen zich problemen voordoen op vlak van praktische informatie (ontbrekende gegevens in folders...), leesbaarheid (te klein lettertype...), verspreiding (mensen in armoede bezoeken zelden plaatsen waar ze met het cultureel aanbod in contact komen...) en begrijpelijkheid (bepaalde voorkennis vereist...).

**'Vrije tijd'** wijst zowel op een objectief gebrek aan tijd (omwille van het voortdurend in orde moeten brengen van allerlei zaken omwille van onvoorziene omstandigheden...) als op een subjectief gevoel van tijdsgebrek. Voor armen is het ook niet altijd evident om lang op voorhand te plannen.

Ongeacht hun sociale status gaan de meeste mensen liever in **gezelschap** naar een film of een museum. Dat geldt ook voor mensen in armoede. Hun sociaal netwerk is echter vaak beperkt, en de leden van dat netwerk zijn meestal ook niet spontaan

---

29. Haesendonckx, Chris (2001), o.c.

30. Haesendonckx, Chris (2001), o.c., p.6-28.

geïnteresseerd in culturele activiteiten. 'Alleen participeren' vormt dan een derde drempel.

**Kostprijs:** het aanbod voor sommige groepen in onze maatschappij is te duur. Niet enkel deze vaststelling, maar vooral het feit dat men met een beperkt budget geen keuzemogelijkheid heeft is hier van belang. Toch is de kostprijs niet de enige drempel: als alle activiteiten gratis zouden aangeboden worden, is het niet vanzelfsprekend dat mensen in armoede volop zouden participeren<sup>31</sup>. De andere belemmeringen zijn er een bewijs van.

**Bereikbaarheid** is een vijfde technisch-praktische drempel. Mensen in armoede hebben vaak geen auto ter beschikking en openbaar vervoer is veelal niet beschikbaar wanneer avondvoorstellingen eindigen. Transport kost dus niet enkel geld, maar ook tijd.

Vermits de meeste culturele activiteiten 's avonds plaatsvinden moeten mensen met kinderen voor **kinderopvang** zorgen. 'Doorsneeburgers' kunnen beroep doen op grootouders of andere familieleden, op vrienden of babysitdiensten. Bij arme gezinnen ligt dat moeilijker, onder meer omwille van het zwakke sociaal netwerk, de terughoudendheid ten aanzien van buitenstaanders en de kostprijs.

## Onderliggende belemmeringen

**De capaciteit om culturele inhoud te verwerken, statusverlegenheid en statusmotivatie** zijn aspecten die het voor mensen in armoede minder evident maken om aan cultuur deel te nemen.

Mensen in armoede hebben meestal te weinig kans gehad om capaciteiten te kunnen ontwikkelen om culturele informatie te verwerken. Mensen met weinig ervaring hebben

---

31. De 'middengroep', die geacht wordt over voldoende financiële middelen te beschikken, participeert ook niet aan het volledige cultuuraanbod.

in het begin vaak moeite met het appreciëren van het aanbod.

Bovendien zijn ze verlegen over hun afkomst en thuissituatie. Ze voelen aan dat sommigen overtuigd zijn dat het ongepast is dat zij deelnemen aan een 'luxeproduct' als cultuur.

Armen verkeren meestal niet in middens waar je een bepaalde status krijgt door deel te nemen aan culturele activiteiten. Dat stimuleert hen niet om belang te hechten aan cultuur.

## Twee kanttekeningen

Niet enkel mensen in armoede ervaren hindernissen. **Mensen met een lichamelijke handicap** komen 'letterlijke drempels' tegen, waarbij vooral de nadruk ligt op de fysieke toegankelijkheid van een gebouw of een domein<sup>32</sup>. **Mensen met een verstandelijke handicap** worden geconfronteerd met culturele instellingen die niet altijd voor hen open staan, zij moeten vaak tegen vooroordelen opboksen.

Een tweede kanttekening: deze belemmeringen vormen niet enkel een drempel voor cultuurdeelname voor groepen die op een of meerdere specifieke vlakken kwetsbaar zijn, maar kunnen ook voor andere en bredere groepen belemmerend werken. Vandaar de stelling dat 'maatschappelijk kwetsbare groepen' **geen aparte groep** vormen – al was het maar omdat hun **kwetsbaarheid zo divers** is. Zo moet niet alleen aandacht gaan naar 'mensen met een laag inkomen', maar ook laaggeschoolden, arbeiders en anderen met een iets hoger inkomen. Ook oudere mensen die geïsoleerd leven zijn moeilijk bereikbaar.

---

32. Zie onder meer: Rayner, An,(1998), *Access in mind. Towards the inclusive museum*. Midlothian: The Intellectual Access Trust.

Monahan, Judy, et.al., *Free for all. Access for Disabled People to Sadler's Wells*, Londen: London Boroughs Grants Committee.

*Traag kijken. Mensen met een handicap en kunstbeleving*. Bijlage in OKV-tento, jrg41, nr3, juli-aug-sept 2003.

## 5

# De cultuurparticipatiedriehoek: over bemiddeling en het wegwerken van drempels.

Het uitgangspunt voor de derde conceptuele verdieping is dat er bij cultuurparticipatie sprake is van een relatie tussen twee actoren:

- publiek
- aanbod

**Bemiddeling** zorgt ervoor dat publiek en aanbod elkaar vinden. Volgens Van Dale betekent bemiddelen 'tussenbeide komen om een overeenkomst tot stand te brengen, intercederen'<sup>33</sup>. De term bemiddeling gaat dus over de relatie tussen twee partijen. Zowel in de culturele, als in de sociale sector zijn bemiddelaars actief, die op verschillende manieren aan - publieks-, multiculturele, sociale,... - bemiddeling doen. Ongetwijfeld verstaan allen iets anders onder de term 'bemiddeling'.

## 5.1. Publieksbemiddeling

Publieksbemiddeling in het culturele veld gaat over de relatie tussen het cultuuraanbod en het publiek en geeft aan dat er inderdaad soms/vaak dient tussenbeide gekomen te worden opdat publiek en aanbod elkaar zouden vinden. Dat heeft te maken met de drempels waarvan hoger sprake: sociaal-economische situatie, genoten opleiding, tijd, geld, etc... Ook gebrekkige communicatie kan een drempel zijn

---

33. [www.vandale.nl](http://www.vandale.nl)

voor cultuurparticipatie. Wat niet wil zeggen dat van optimale communicatie en marketing alle heil kan verwacht worden.

Als we focussen op **cultuurcommunicatie en –marketing** als mogelijke bijdrage tot het verbreden en verdiepen van cultuurparticipatie, dan verstaan we onder verbreding en verdieping van de cultuurparticipatie zowel: publieksverbreding (meer publiek bereiken) en publieksvernieuwing (nieuw publiek bereiken), dus kwantitatief, als publieksverdieping (de kwaliteit van de participatie verbeteren). Onder cultuurmarketing en –communicatie begrijpen we onder andere informatie, werving en promotie, en onthaal en services<sup>34</sup>.

Tegenover elk aanbod staat een potentieel publiek. Telkens opnieuw luidt de vraag: welk is het potentieel publiek voor een specifiek cultureel aanbod en hoe kan dat publiek zo optimaal, maximaal mogelijk bereikt worden? Optimaal **publieksbereik (kwantitatief)** is hier de finale doelstelling.

Bij vragen als 'hoe kan een nieuw en ander publiek bereikt worden?' of 'hoe kunnen bepaalde groepen die minder participeren, zoals bijvoorbeeld maatschappelijk kwetsbare groepen, best bereikt worden?', volstaat meestal het bekende (communicatie-) instrumentarium niet en dringen zich nieuwe methoden, werkvormen en strategieën op. Ook de reflectie over het bestaande aanbod zelf komt dan al vlug aan de orde. De vraag ook naar de redenen waarom nog steeds een grote groep mensen niet of nauwelijks aan cultuur participeren. De communicatie- en marketingstrategieën zoals die traditioneel gehanteerd worden, zijn dan ontoereikend<sup>35</sup>. Maar het besef dat ook andere factoren van bepalende invloed zijn<sup>36</sup>, mag geen belemmering vormen voor het experimenteren met nieuwe vormen van communicatie en marketing.

---

34. *CultuurNet Vlaanderen. Een eerste stand van zaken* (november 2002), infobrochure. Brussel: CultuurNet Vlaanderen.

35. Inzichten vanuit de sociale sector kunnen op dit vlak zeker inspirerend werken.

36. Zoals onder meer de sociaal-economische situatie, het genoten onderwijs, de beschikbare tijd, enz. Dat wordt besproken bij de negen drempels van cultuurdeelname.



Minstens zo belangrijk als een optimaal publieksbereik, is **publieksverdieping**: het verbeteren van de **kwaliteit** van de participatie. Dat heeft te maken met **educatie, begeleiding en toeleiding**. Die drie vormen van publieksverdieping bestaan niet op zich, en worden vaak geïntegreerd in de werking van een educatieve dienst of een dienst publiekswerking<sup>37</sup>.

**De educatieve werking** van een culturele instelling werkt educatieve pakketten voor verschillende doelgroepen uit. Niet enkel scholen moeten terechtkunnen bij een culturele instelling voor meer informatie en omkadering bij het aanbod, ook andere groepen moeten er hun gading kunnen vinden.

Nemen we b.v. de publiekswerking van het Toneelhuis. Uit de brochure van de publiekswerking 03/04:

*Theater kan niet zonder publiek. Wij hebben u nodig, iedere keer opnieuw. En als u komt willen wij u graaf in de watten leggen. (...) De publiekswerking van het Toneelhuis werd in het leven geroepen om op al uw vragen over theater te antwoorden. Wij gaan een actieve dialoog aan met het publiek van vandaag en doen een oproep naar de toeschouwers van morgen. Scholen en jongeren krijgen bij ons een vip-behandeling, maar ook andere groepen en verenigingen zijn altijd welkom voor een inleiding of een rondleiding achter de schermen*<sup>38</sup>.

**Goede begeleiding** is nodig opdat het bezoek aan een culturele instelling op een positieve manier zou verlopen. De manier waarop gidsbeurten verlopen in een museum, in een theater- of operahuis etc., bepaalt in grote mate hoe mensen dat bezoek ervaren.

---

37. Zonder twijfel bestaan er verschillende benamingen voor de afdelingen in culturele instellingen waar men intensief werkt aan publieksverbreiding en –verdieping. Het is evenwel niet onze bedoeling om hierin uitsluitel te creëren over de juiste benaming hiervoor.

38. De Ruyck, S. (2003), *I love het Toneelhuis. Publiekswerking 03/04. Activiteiten voor groepen en scholen*. Antwerpen: Het Toneelhuis.

Een voorbeeld van goede begeleiding vinden we bij de stedelijke musea in Hasselt. In het Stedelijk Museum Stellingwerff-Waerdenhof liep in 2002 het project 'Gracieus en op het gevoel', waarbij een parcours voor blinden en slechtzienden geïntegreerd werd in de tentoonstelling. Tijdens dat parcours konden de bezoekers onder begeleiding van een gids – die hiervoor speciaal werd opgeleid – productiemateriaal en diverse keramische voorwerpen manipuleren<sup>39</sup>.

**Toeleiding** is een verzamelterm voor allerhande initiatieven waarbij mensen 'naar het bestaande cultuuraanbod toegeleid worden'.

Miek Rijsbosch onderscheidt vier types toeleidingsprojecten<sup>40</sup>.

Ten eerste initiatieven die uitgaan van een financiële aanmoediging (financiële kost en verborgen kost): gratis toegangskarten, kortingskaart en cultuurwaardebonnen/cheques. Voorbeelden: de Vrijtijdspas in Kortrijk, de Kansenpas in Aalst en de cultuurwaardebonnen in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest<sup>41</sup>.

Vervolgens zijn er initiatieven die uitgaan van een sociale context: groepsactiviteiten en individuele activiteiten. Bijvoorbeeld het duo-project 'Een paar apart' van vzw Recht-Op Kiel<sup>42</sup>, en de inspanningen die door de Munt geleverd worden om – in samenwerking met sociale organisaties – maatschappelijk kwetsbare groepen tot in de Munt te brengen<sup>43</sup>.

Ten derde is er de toenadering door de kunstensector op vlak van programmering. Daarbinnen passen onder meer initiatieven waarbij men het artistieke product naar

---

39. Mail Davy Jacobs, *Reactie op nieuwsbrief CultuurNet*, 9 mei 2003.

40. Rijsbosch, Miek (2001), *Art23\*: Cultuurparticipatie over toeleidingsprojecten voor mensen met een laag inkomen. Een 'good practice' rapport*. Brussel: Koning Boudewijnstichting, p.5.

41. Rijsbosch, Miek (2001), o.c., p.7-18.

42. Rijsbosch, Miek (2001), o.c., p.19-25.

43. RESEO *Nieuwsbrief*, zomer 2003, p.6-9.

buiten brengt, zoals b.v. de Boekenbende in Schaarbeek of de voorstellingen van het MARtha!Tentatief op verschillende locaties of 'De weg naar het S.M.A.K.<sup>144</sup>.

Tenslotte kan er bij toeleiding sprake zijn van een combinatie tussen kunst maken en kunst smaken. Bijvoorbeeld: het Dokter Peter project van het Cultureel Centrum in Heusden-Zolder<sup>45</sup>.

## 5.2 De cultuurparticipatiedriehoek

Al die begrippen en instrumenten zijn manieren om antwoorden te formuleren op de vragen die de drempels tot cultuurparticipatie oproepen. De verschillende vormen van publieksbemiddeling zoeken naar manieren om een brug te slaan tussen aanbod en publiek. Elk 'instrument', elk initiatief dat zich als doel stelt de cultuurparticipatie te verbreden of te verdiepen, gaat – impliciet of expliciet – om met de drempels die cultuurparticipatie verhinderen en/of bemoeilijken.

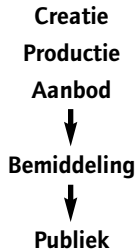
### Relatie tussen 'producent' en 'consument' herdefiniëren

Problematisch als het over participatie gaat is de relatie tussen producent en consument. Simplistisch weergegeven ziet die er zo uit. De creatie sluit zich – exclusief de uitzonderingen – op in een afgesloten kader dat meestal eindigt in een afgewerkt product dat daarna terecht komt op een anonieme markt. Contacten beperken zich hoofdzakelijk tot de subsidiënten en de gebruiker: die komt voor het voldongen, geprogrammeerde feit te staan. De discussie wordt kwantitatief gevoerd op basis van een ruilwaardeterminologie met de nodige stellingenoorlogen tot gevolg. Het gaat om een 'geprogrammeerd' aanbod, top-down voor bemiddelaars en publiek met een stuk marktgerichte aanpak.

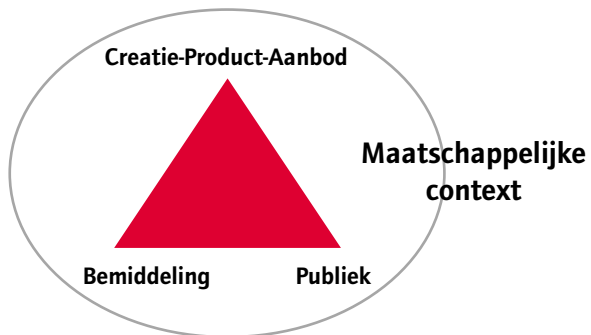
---

44. Rijsbosch, Miek (2001), o.c., p.26-32.

45. Rijsbosch, Miek (2001), o.c., p.33-41.



Een alternatief voor deze benadering is de cultuurparticipatiedriehoek<sup>46</sup>. Cruciaal is het zoeken naar andere manieren om dit gesloten schema te doorbreken via een interactie, een kwalitatieve discussie tussen creatie én de maatschappelijke context<sup>47</sup>. Dat kan binnen het gegeven van de autonomie van de kunstenaar (een kunstenaar is autonoom maar hoeft dat niet alleen te doen) en een voorwaarden-scheppend beleid. De sociaal-artistieke praktijk is alvast één manier om deze top-down marktrelatie te doorbreken. Het participatiedebat (en de criteria hiervoor) ziet er heel anders uit als de samenleving interfereert in de creatiediscussie en invloed



---

46. Janssens, Ivo (2003) o.c., p.21.

47. Janssens, Ivo (2003), o.c., p.21.

heeft op het eindproduct. Of nog anders uitgedrukt hoe kan je de autonomie van de kunstenaar en de autonomie van de burger beter op mekaar afstemmen?

Een andere soort interactie tussen creatie en maatschappelijke omgeving resulteert in een ander soort bemiddeling (minder receptief doorgeefluik) en een ander soort publieksparticipatie (meer identificatie). Het gaat om een procesmatige aanpak die de klemtoon legt op de vraagzijde, eerder dan op de aanbodzijde.

Een voorbeeld. Theatergroep DitoDito geeft een aantal mensen de mogelijkheid om hun verhaal te vertellen binnen een bepaald thema. De voeding van de projecten, de creatie, gebeurt door de deelnemers zelf, terwijl DitoDito stuurt en artistiek vertaalt. Creatie komt niet op een eenzame manier tot stand, wel in interactie met de deelnemers.

Een traditionele aanpak laat niet (voldoende) toe om nieuwe en andere publieken te bereiken. Gaan we uit van het feit dat het aanbod ingebed is in een maatschappelijke context, dan kunnen we ook stilstaan bij dat aanbod. Dat hoeft niet haaks te staan op de traditionele aanpak. Een voorbeeld:

In het MUHKA heeft men recent een tweede werklijn geïntroduceerd, naast de klassieke lijn (het MUHKA als plek voor hedendaagse kunst): nu worden activiteiten ook meer maatschappelijk en lokaal ingebed. Het oorspronkelijke aanbod verandert niet, wel komt er wat bij, om in te spelen op veranderende maatschappelijke omstandigheden.

De twee verhaallijnen kunnen perfect naast elkaar bestaan, hinderen elkaar niet.

## Het sociaal-artistieke in de kijker

De werkvorm die zich waarschijnlijk het meest in de bemiddelingsdriehoek inschrijft, is de **sociaal-artistieke praktijk**<sup>48</sup>, die zich zowel kenmerkt door sterk procesmatige aanpak als door een zeer actieve vorm van participatie. Bij sociaal-artistieke initiatieven interfereert de samenleving in de creatie-discussie en heeft ze invloed op het eindproduct<sup>49</sup>.

Volgens de Vlaamse Gemeenschap zijn sociaal-artistieke projecten: *'laagdrempelige werkingen waar processen opgezet worden met groepen en individuen die zich in een situatie van (sociaal-) culturele achterstelling bevinden, met culturele ongelijkheid tot gevolg; ze worden begeleid door deskundige kunstenaars en educatieve, culturele en sociale werkers, met als doelstelling om via participatie aan toeleiding naar de kunsten, de emancipatie en integratie van de doelgroepen te bevorderen, en hun culturele competentie te verhogen, waarbij het artistieke werk zowel het middel als het element van het beoogde doel kan zijn*<sup>50</sup>.

Het recent afgeronde HIVA-onderzoek hanteert een variatie daarop en onderkent vier relevante **aspecten** bij zulke projecten:

- een artistiek proces dat creativiteit, verbeelding en confrontaties genereert;
- een sociaal proces dat sociale en culturele breuklijnen uit de samenleving binnenbrengt;

---

48. Zie ondermeer *Ter Zake Cahier. Artiesten uit de buurt. Sociaal-artistieke projecten in Vlaanderen en Brussel* (Praktijkblad over lokaal beleid en samenlevingsopbouw), (oktober 2002).

49. Janssens, Ivo (2003), o.c., p.12.

50. Zie reglement subsidies Vlaamse Gemeenschap voor sociaal-artistieke projecten:

[www.wvc.vlaanderen.be/sociaalcultureelwerk/sociaal-artistieke\\_projecten/](http://www.wvc.vlaanderen.be/sociaalcultureelwerk/sociaal-artistieke_projecten/)

- een deskundig, grensoverschrijdend samenwerkingsverband tussen sociale en culturele actoren;
- een directe betrokkenheid van personen in situaties van kansarmoede en sociale en/of culturele uitsluiting<sup>51</sup>.

Carlos Theus, destijds SIF-cultuur coördinator in Antwerpen, onderscheidt acht verschillende **doelstellingen** van sociaal-artistieke projecten<sup>52</sup>:

- mensen in contact brengen met culturele aanbod (toeleiding);
- een cultureel product dichterbij de mensen brengen (culturele spreiding);
- mensen de kans geven zich langs artistieke weg te uiten (expressie en mondigheid);
- culturele activiteiten op wijk- of buurtniveau;
- cultuur als generator van groepsprocessen;
- herstel van sociale netwerken;
- versterken van sociale cohesie;
- eigen identiteit versterken en bevragen<sup>53</sup>.

In 'Kunst(s)maken', het verslag van een gelijknamige traject en studiedag, worden nog enkele **bijkomende motieven** genoemd:

- de kloof overbruggen tussen groepen met diverse sociale achtergrond;
- mensen doorheen creatieve expressie greep doen krijgen op hun bestaan;
- de maatschappelijke betrokkenheid van de artiest verhogen<sup>54</sup>.

---

51. De Meyer, B., Vanpée, K. (2003), *De sociaal-artistieke praktijk in België. Een kwalitatief onderzoek naar methodiekwontwikkeling*. Brussel, Kunst en Democratie en HIVA KULeuven, deel 1, p.12.

52. Neirinckx, Pierre Martin, *Cultuur en het algemeen verslag over de armoede: wordt vervolgd*, in: Rijsbosch, Miek (2001), o.c., p.81.

53. Die doelstellingen komen natuurlijk niet enkel voor bij sociaal-artistieke projecten, en kunnen binnen een breder participatiedebat geplaatst worden.

54. *Kunst(s)maken. Een zoektocht door de vele kamers van het sociaal-artistieke huis aan de hand van toon-, denk- en debatmomenten. Ter Zake Cahier* (2002), Brussel: De wakkere burger, VIBOSO en Kunst en Democratie, p.37.

Sociaal-artistieke projecten motiveren mensen niet alleen om **deel te nemen** aan het culturele aanbod, maar ook om **deel te hebben** eraan. Binnen sociaal-artistieke projecten wordt 'het culturele aanbod zelf gemaakt'<sup>55</sup>.

Sociaal-artistieke projecten hebben niet enkel diverse doelstellingen of motieven, ook de **kunst- en werkvormen** zijn divers: (buurt-)theater, straatanimatie, stadsparcours, videoproducties, fototentoonstellingen, crea-ateliers, acties die kunst in de wijken brengen, bewonersgroepen die naar de kunst worden toegeleid, etc<sup>56</sup>.

De definitie van sociaal-artistieke projecten van de Vlaamse Gemeenschap vormt het uitgangspunt van haar experimentele regeling voor sociaal-artistieke projecten. Het huidige reglement dateert van 2000 en wil '(om) een antwoord (te) formuleren op de noden van een bestaande en zeer succesvolle praktijk van allerlei initiatieven waarin aan sociaal-culturele achterstelling werd gewerkt via kunst en cultuur'<sup>57</sup>. De regeling is geldig tot 31 december 2005<sup>58</sup>. Nadien zal er geen regeling meer getroffen worden voor het sociaal-artistieke werk als aparte werksoort, maar komt er op een transversale verankering van sociaal-artistieke initiatieven: zowel het kunstendecreet, het erfgoeddecreet als het decreet voor lokaal cultuurbeleid zullen subsidiëringmogelijkheden bieden voor sociaal-artistieke projecten.

---

55. De Meyer, B., Vanpée, K. (2003), o.c., deel III p15.

56. *Kunst(s)maken*. (2002), o.c., p.37.

57. Van Grembergen, P. (18 juli 2003), Perscommuniqué sociaal-artistieke projecten, p.1.

58. *Reglement voor de financiële ondersteuning van sociaal-artistieke projecten 2004-2005 medegedeeld aan de Vlaamse Regering*, p.1.

[www.vlaanderen.be/regelgevingcultuur](http://www.vlaanderen.be/regelgevingcultuur)



Na deze toelichting over een aantal relevante begrippen i.v.m. cultuurparticipatie en maatschappelijk kwetsbare groepen, besteden we aandacht aan een aantal bijkomende aspecten. Het toekennen van nieuwe betekenissen aan cultuur leidt tot een nieuwe invulling van het begrip participatie.

## 6.1 Keuze of uitsluiting?

Fundamenteel is dat cultuurparticipatie een **keuze** moet zijn, geen verplichting. Mensen moeten de kans krijgen om te kiezen, en die kans moet gecreëerd worden. **'Niet willen deelnemen is een keuze, niet kunnen deelnemen is uitsluiting'**<sup>59</sup>: dat heeft te maken met drempels. We kunnen b.v. niet verwachten dat iedereen evenveel zou participeren indien er geen drempels meer (zouden) bestaan. Het heeft ook geen zin om voor anderen te gaan beslissen welke cultuurproducten 'geconsumeerd' moeten worden. Het individu – dat functioneert binnen zijn/haar eigen sociale context – heeft zijn/haar keuzevrijheid (en moet die behouden). Daarom moeten kansen gecreëerd worden om zelf te kunnen uitmaken of men wil deelnemen, en zo ja, waaraan.

## 6.2 Een nieuwe definitie van cultuur

We merken een **verschuiving** in de definitie van cultuur: cultuur is de laatste jaren allesomvattender geworden, krijgt een andere plek in de samenleving. Wat vroeger

---

59. Haesendonckx, Chris (2001), o.c., p.3.

cultuur genoemd werd, is nu vervangen door een nieuw en veel breder veld. Rik Pinxten: 'Dat wil zeggen, waar in de materialistisch ideologische visie 'cultuur' een luxetijd en luxe-activiteit aanduidde na de hoofdbezigheid van het economisch presenteren, is de omvang en de aard van cultureel bezig zijn in onze postindustriële maatschappij verveelvoudigd<sup>60</sup>. De sector van het 'culturele' is ontzettend verbreed en het beleid rond cultuur is vele malen belangrijker dan vroeger geworden<sup>61</sup>.

Het komt er dan ook op aan de heersende definities constant te herbevragen. De sociale definitie van cultuur, zoals Eric Corijn ze hanteert, houdt in dat we – op een bepaalde plek, voor een bepaalde tijd, in een bepaalde wereld – in interactie komen met anderen, en dat er net in die interacties een gedeelde cultuur werkzaam is. Daarbij bepaalt de regelmaat van het dagelijkse leven de regelmaat in de culturele referentie:

*'En nu kan men wel zeggen dat mensen met steeds meer en verschillende milieus omgaan en dat ze dus verschillende sociale praktijken kennen en dat ze daar als persoon een zekere eigenheid uithalen. Ongetwijfeld. Hoewel dat niet voor iedereen opgaat en hoewel de meeste mensen nog steeds met een beperkt aantal andere mensen echt samenleven. In elk geval gaat het om gedeelde culturen die alleen als een gemeenschappelijk zingevingssysteem kunnen begrepen worden<sup>62</sup>.*

In 'Alledaags is niet gewoon', een publicatie van de Koning Boudewijnstichting omtrent volkscultuur, wordt dat:

*'Cultuur heeft veel betekenissen. Het is een manier van leven, een geheel van omgangsvormen die het dagelijks leven regisseren. Daarnaast verwijst het ook naar*

---

60. Pinxten, Rik, Sociaal en artistiek, politiek emancipatorisch en maatschappijvormend.

De burger betrokken bij het beleid, in: *Kunst(s)maken* (2002), o.c., p.18.

61. Jack Lang was waarschijnlijk de eerste minister die dit inzag en de kans kreeg om dat te vertalen in een impactvol beleid.

62. Corijn, Eric, Cultuur als zeggenschap, dan pas als participatie!, in: *Oikos*, nr.21, 2002, p.21-31.

*culturele en artistieke productie. Ten derde verwijst cultuur naar beschaving, naar de meest algemene, symbolische orde. Cultuur is maatschappelijk ingebed, institutioneel verankerd en wordt sociaal gedragen. Cultuur drukt tezelfdertijd de samenleving uit en geeft er een vertekend beeld van. Culturen representeren het samenleven op verschillende niveaus (groepen, naties,...). Niet ieders ervaring wordt op dezelfde wijze gedocumenteerd en daardoor werkt het cultureel systeem meer of minder vreemdend voor bepaalde sociale groepen'<sup>63</sup>.*

### 6.3 Kers op de taart of gist in het beslag?

Het moge duidelijk wezen: participatie aan cultuur in het algemeen en voor maatschappelijk kwetsbare groepen in het bijzonder is **niet zomaar de kers op de taart**, wat erbij komt wanneer aan alle andere (bestaans-)voorwaarden voldaan is. Het is b.v. een misverstand dat mensen in armoede vooral bezig zijn met levensnoodzakelijke dingen zoals huisvesting en voeding en zich nadien pas zouden bekommeren om cultuur<sup>64</sup>. Uit het Algemeen Verslag over de Armoede:

*'Voor de meeste buitenstaanders lijkt deelname aan het cultureel leven de laatste van de zorgen van arme mensen te zijn. Men zal immers gemakkelijk veronderstellen dat arme mensen vooral af te rekenen hebben met de grote basisbehoeften die nodig zijn om in leven te blijven en die vaak gelijkgesteld worden met geld, gezondheid, een onderkomen of brood op de plank. Zelf echter onderstrepen ze hoe belangrijk het is om te kunnen deelnemen aan de cultuur. Een cultuur die hen uiteindelijk niet vreemd is, maar waar ze toch buiten (dreigen te) staan'<sup>65</sup>.*

63. Corijn, Eric (2002), *Alledaags is niet gewoon. Reflecties over volkscultuur en samenleven*. Brussel: Koning Boudewijnstichting, p.159.

64. Denk hierbij aan de behoeftenpiramide van Maslow, waar fysiologische behoeften onderaan staan, om zo op te klimmen via behoefte aan veiligheid en sociale behoefte aan erkenning, tot esthetische behoeften en zelfverwerkelijking. Zie onder meer: [www.mundo-perdido.com/piramide\\_maslow.htm](http://www.mundo-perdido.com/piramide_maslow.htm)

65. Algemeen Verslag over de Armoede (1995), o.c., p.295.

Vertalen we dat in **beleidsmaatregelen**, dan klinkt het vanuit het Verenigd Koninkrijk als volgt:

*'Rather than the cherry on the policy cake to which arts are so often compared, they should be seen as the yeast without which it fails to rise to expectations'*<sup>66</sup>.

Inderdaad, kunst- en cultuurbeleid moet niet enkel de kers op de taart zijn van het algemene beleid, maar **gist**. Zonder gist kan niet aan de andere verwachtingen voldaan worden. Kunst- en cultuurbeleid is niet zomaar 'extra', komt er niet zomaar bij wanneer alle andere beleidsmaatregelen hun optimaal effect bereiken, maar moet een beleid zijn dat op transversale manier andere beleidsdomeinen voedt en mee vorm geeft.

## 6.4 Coda: cultuur is het doel van ontwikkeling

Een nieuwe visie vinden we ook terug in het UNESCO-rapport 'Our Creative Diversity'. Ontwikkeling is meer dan alleen maar economische ontwikkeling. Het rapport introduceert het begrip 'human development'. Ontwikkeling moet gezien worden als een proces om de keuzemogelijkheden van mensen te vergroten. Cultuur wordt er opgevat als het geheel van geestelijke, materiële en intellectuele waarden die kenmerkend zijn voor een sociale groep of samenleving:

'Cultuur is daarom geen middel tot materiële vooruitgang: het is het doel van 'ontwikkeling', in de zin van de ontplooiing van de mensheid in al zijn vormen en als geheel'<sup>67</sup>.

---

66. Matarasso, François (1997), o.c.

67. Wismeijer, Hans (Ed.) (1996), *De kracht van cultuur. Onze creatieve diversiteit. Rapport van de Wereldcommissie Cultuur en Ontwikkeling*. Amsterdam: UNESCO, Koninklijk Instituut voor de Tropen, p.27 (vertaling van: 'Our creative Diversity' (1995)).

Deze culturele benadering van ontwikkeling is een kwalitatief proces. Cultuur is niet het bezit of de verwezenlijking van een individu, maar definieert een vorm van samenleven.

## Bibliografie

- *Algemeen Verslag over de Armoede* (1995) Brussel: Koning Boudewijnstichting.
- Boorsma, M. (1998), *Marketing van theater en andere kunsten*. Amsterdam: *Boekmanstichting*.
- CORIJN, E., *Cultuur als zeggenschap, dan pas als participatie!*, in: *Oikos*, nr.21, 2002, p.21-31.
- *CultuurNet Vlaanderen. Een eerste stand van zaken* (november 2002), infobrochure. Brussel: CultuurNet Vlaanderen.
- De Brabander, G. (1998), *De muzen nodigen uit!? Marketing in de cultuursector*. Brussel: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap.
- De Meyer, B., Van Pée, K. (2003), *De sociaal-artistieke praktijk in België. Een kwalitatief onderzoek naar methodiekwontwikkeling*, Brussel, Kunst en Democratie en HIVA KULeuven.
- *I love het Toneelhuis. Publiekswerking 03/04. Activiteiten voor groepen en scholen*. Antwerpen: Het Toneelhuis.
- *Haalbare cultuur voor iedereen. Dossier cultuur (2002)*, Antwerpen: Antwerps Platform van Generatiearmen.
- HAESSENDONCKX, Chris (2001), *Recht op Cultuur: drempels die mensen in armoede belemmeren in hun culturele participatie. Nota in opdracht van DSO/Cultuurcel van de stad Antwerpen*. Antwerpen: vzw Recht-Op.
- Janssens, I. (2003) *Participatie. Naar een beredeneerde utopie?* Brussel: Kunst en Democratie.
- *Kunst(s)maken. Een zoektocht door de vele kamers van het sociaal-artistieke huis aan de hand van toon-, denk- en debatmomenten*. Ter Zake Cahier (2002), Brussel: De wakkere burger, VIBOSO en Kunst en Democratie.
- Matarasso, François (1997), *Use or Ornament? The Social Impact of Participation in the Arts*, Stroud: Comedia.
- Monahan, Judy, et.al., *Free for all. Access for Disabled People to Sadler's Wells*, Londen: London Boroughs Grants Committee.

- Pinxten, Rik, Sociaal en artistiek, politiek emancipatorisch en maatschappijvormend. De burger betrokken bij het beleid, in: *Kunst(s)maken* (2002) Ter Zake Cahier (2002), Brussel: De wakkere burger, VIBOSO en Kunst en Democratie.
- Rayner, An,(1998), *Access in mind. Towards the inclusive museum*. Midlothian: The Intellectual Access Trust.
- RESEO *Nieuwsbrief*, zomer 2003, p6-9.
- Rijsbosch, Miek (2001) *Tram 23\**. *Cultuurparticipatie over toeleidingsprojecten voor mensen met een laag inkomen. Een 'good practice' rapport*. Brussel: Koning Boudewijnstichting.
- *Ter Zake Cahier. Artiësten uit de buurt. Sociaal-artistieke projecten in Vlaanderen en Brussel*, oktober 2002.
- *Traag kijken. Mensen met een handicap en kunstbeleving*. Bijlage in OKV-tento, jrg41, nr3, juli-aug-sept 2003.
- van den Broeck, W., Over armen en cultuur. In: *Momenten*, november 2001, p.2-4.
- Van Grembergen, P. (18 juli 2003), Perscommuniqué sociaal-artistieke projecten.
- Van Looveren, Marie (1999), *Cultuurparticipatie voor iedereen!! Het Vlaams cultuurbeleid gewogen op zijn aandacht voor achtergestelde groepen*. in: *Persoon en Gemeenschap*, tijdschrift voor opvoeding en onderwijs. Jrg.53, mei-juni 2001, p381-392.
- Van Looveren, Marie (2001), *Sociaal-artistieke projecten. Genese van een nieuwsoortig werk*. Onuitgegeven eindverhandeling. Brussel: VUB.
- Van Looveren, Marie, Emancipatie van de smaak. Cultuurparticipatie via sociaal-artistieke projecten. in: *Boekmancahier*, 54, dec 2002, p.446-455.
- Vranken, Jan (2001) 'Geen samenleving zonder uitsluiting?': in: Vranken, J., Geldof D., Van Menxel, G., Van Ouytsel, J. (2001), *Armoede en sociale uitsluiting Jaarboek 2001*. Leuven: Acco, p.41-50.